

Thiết kế hoạt động trải nghiệm trong dạy học Tự nhiên và Xã hội lớp 3 theo hướng phát triển năng lực hợp tác của học sinh

Nguyễn Thị Diệu Phương*, Nguyễn Thị Ngọc Châu**

*Khoa Sinh, Trường Đại học Sư phạm, Đại học Huế

**Trường Tiểu học Trung Châu Á, Đan Phượng, Hà Nội

Received: 9/11/2023; Accepted: 17/11/2023; Published: 24/11/2023

Abstract. Designing and using experience activities in teaching 3rd Grade “Nature and Society” subject is one of the most appropriate ways to develop students’ general and scientific competencies. This article proposes a process to design experience activities in teaching 3rd Grade “Nature and Society” subject towards developing the cooperation competence. Then, the process is applied in designing the topic “Parts of plants and their functions”.

Keywords: Experience activities, cooperation competence, Nature and Society

1. Mở đầu

Chương trình môn Tự nhiên và Xã hội (TN và XH) là môn học coi trọng việc tổ chức cho học sinh (HS) trải nghiệm thực tế để tìm hiểu, khám phá thế giới TN và XH xung quanh. Nội dung giáo dục môn TN và XH lớp 3 rất phù hợp để thiết kế các hoạt động trải nghiệm (HĐTN) nhằm phát triển năng lực hợp tác (NLHT) cho HS đáp ứng mục tiêu dạy học TN và XH hiện nay.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Học tập trải nghiệm và hoạt động trải nghiệm

Nghiên cứu về học tập trải nghiệm, Kolb D.A (Kolb, 1984) [3] định nghĩa: “Học tập trải nghiệm là một quá trình, trong đó kiến thức được tạo ra thông qua việc chuyển đổi kinh nghiệm. Kiến thức là kết quả từ sự kết hợp của việc nhận thức và chuyển đổi kinh nghiệm”. Thông qua hành động, người học trải nghiệm thực tế, kết hợp đánh giá, phân tích những kinh nghiệm, kiến thức sẵn có để tạo nên tri thức mới, NL được phát triển. Kolb D.A cũng đã đưa ra mô hình học tập trải nghiệm gồm 4 pha: (1) Trải nghiệm cụ thể; (2) Quan sát phản ánh; (3) Khái quát hóa khái niệm; (4) Trải nghiệm tích cực.

*HĐTN: là HĐ mang tính thực tiễn đến với môi trường giáo dục trong nhà trường để HS tự trải nghiệm, qua đó HS hình thành và phát triển được phẩm chất, NL nhằm thực hiện tốt nhất mục tiêu của chương trình giáo dục. HĐ này nhấn mạnh sự trải nghiệm thực tế, thúc đẩy sự sáng tạo ở người học. Các HĐ học tập tích cực chỉ trở thành HĐTN khi được sắp xếp thành chu trình trải nghiệm [4].

2.2. Năng lực hợp tác

*NL hợp tác: Là cùng với người khác thực hiện công việc nhằm đạt mục đích chung nhờ xác định được mục đích và các hoạt động mà bản thân có thể đảm nhiệm, biết được các nhu cầu, đặc điểm của người khác để tổ chức, hỗ trợ và chia sẻ kinh nghiệm, huy động được mọi người tham gia hoàn thành công việc [2].

Từ chương trình Tổng thể- Chương trình giáo dục phổ thông 2018, chúng tôi đã phân tích và đề xuất cấu trúc của NLHT ở cấp Tiểu học gồm có 5 thành tố và 11 biểu hiện, cụ thể:

(1) *Xác định mục đích và phương thức hợp tác:* Xác định được mục đích hợp tác; Có thói quen trao đổi, giúp đỡ nhau trong học tập; Cùng nhau hoàn thành nhiệm vụ học tập theo sự hướng dẫn của thầy cô.

(2) *Xác định trách nhiệm và hoạt động của bản thân:* Hiểu được nhiệm vụ của nhóm; Xác định được trách nhiệm, hoạt động của bản thân trong nhóm sau khi được hướng dẫn, phân công nhiệm vụ.

(3) *Xác định nhu cầu và khả năng của người hợp tác:* Nhận biết được một số đặc điểm nổi bật của các thành viên trong nhóm; Đề xuất phương án phân công công việc phù hợp.

(4) *Tổ chức và thuyết phục người khác:* Biết cố gắng hoàn thành phần việc mình được phân công; Chia sẻ giúp đỡ thành viên khác cùng hoàn thành việc được phân công.

(5) *Báo cáo, nhận xét và đánh giá hoạt động hợp tác:* Báo cáo được kết quả thực hiện nhiệm vụ của cả nhóm; Tự nhận xét được ưu điểm, thiếu sót của bản thân theo hướng dẫn của thầy cô.

Bảng 2.1. Các pha HĐTN hướng tới phát triển các biểu hiện của NLHT

Các pha HĐTN	Mục tiêu	Biểu hiện của NL hợp tác
1. Trải nghiệm cụ thể	Trải nghiệm đề ra kinh nghiệm	- Xác định được mục đích hợp tác - Có thói quen trao đổi, giúp đỡ nhau trong học tập. - Cùng nhau hoàn thành nhiệm vụ học tập
2. Quan sát phản ánh	Suy ngẫm và chia sẻ kinh nghiệm	theo sự hướng dẫn của thầy cô. - Hiểu được nhiệm vụ của nhóm. - Xác định được trách nhiệm, hoạt động của bản thân trong nhóm sau khi được hướng dẫn, phân công nhiệm vụ.
3. Trừu tượng hóa khái niệm	Tạo ra hoặc sửa đổi khái niệm trong tư duy	- Nhận biết đặc điểm nổi bật của các thành viên trong nhóm. - Đề xuất phương án phân công công việc phù hợp. - Biết cố gắng hoàn thành phần việc mình được phân công.
4. Thử nghiệm tích cực	Thử nghiệm khái niệm trong tình huống thực tiễn	- Giúp đỡ thành viên khác cùng hoàn thành việc được phân công. - Báo cáo được kết quả thực hiện nhiệm vụ của cả nhóm; - Tự nhận xét được ưu điểm, thiếu sót của bản thân theo hướng dẫn của thầy cô.

2.3. Thiết kế HĐTN phát triển NL hợp tác trong dạy học TN và XH lớp 3

2.3.1. Quy trình thiết kế HĐTN nhằm phát triển NLHT trong dạy học TN và XH lớp 3

Bước 1. Xác định mục tiêu chủ đề, chú trọng mục tiêu phát triển NLHT

Bước 2. Xác định và phân tích nội dung chủ đề

Bước 3. Xác định các dạng HĐTN trong 4 pha của chu trình trải nghiệm

Bước 4. Xây dựng tiến trình các pha HĐTN trong chu trình trải nghiệm

Bước 5. Thiết kế tiêu chí và công cụ kiểm tra, đánh giá NLHT của HS

2.3.2. Vận dụng quy trình thiết kế HĐTN chủ đề “Các bộ phận của thực vật và chức năng của chúng” nhằm phát triển NLHT cho HS

Bước 1. Xác định mục tiêu chủ đề, chú trọng mục tiêu phát triển NLHT

+ Sử dụng được sơ đồ có sẵn để chỉ vị trí và nói được tên một số bộ phận của thực vật; + Trình bày được chức năng của các bộ phận cơ thể thực vật; + So sánh được (hình dạng, kích thước, màu sắc) rễ, thân, lá, hoa, quả của các thực vật khác nhau; +Phân loại thực vật dựa vào một số tiêu chí như đặc điểm của thân (cấu tạo thân, cách mọc của thân); đặc điểm của rễ (rễ cọc, rễ chùm,...); +Tìm ra được điểm chung về đặc điểm của thân (cấu tạo thân, cách mọc của thân); đặc điểm của rễ (rễ cọc, rễ chùm,...) để phân loại chúng.

Trong đó những biểu hiện của NLHT được định hướng phát triển tương ứng qua HĐTN tìm hiểu về thực vật và chức năng của chúng: + *Trao đổi nhóm nhỏ đặt được các câu hỏi về một số loại thực vật, các bộ phận của thực vật và chức năng của nó, mối quan hệ của thực vật đối với đời sống con người, đối với động vật và môi trường tự nhiên*; + *Phối nhóm để cùng quan sát tìm hiểu được về các loại thực vật, các bộ phận của thực vật và chức năng của nó, hiện tượng mối quan hệ trong tự nhiên*; + *Thực hành theo nhóm để tìm hiểu được về các bộ phận và chức năng của thân, lá cây*; *Thảo luận, chia sẻ nhận xét những đặc điểm bên ngoài của các bộ phận của thực vật*; *so sánh sự giống, khác nhau giữa các bộ phận của thực vật và chức năng của nó*; *so sánh sự thay đổi của các bộ phận thực vật*.

Bước 2. Xác định và phân tích nội dung chủ đề

Nội dung kiến thức chủ đề này gồm: kiến thức về hình thái, cấu tạo các bộ phận rễ, thân, lá, hoa và chức năng tương ứng của các bộ phận. Chức năng của các cơ quan, bộ phận ở thực vật là các quá trình sinh lý mà HS nhận biết ở mức đơn giản như: rễ có chức năng hút nước và chất khoáng; thân vận chuyển các chất nuôi cây và nâng đỡ cây; lá cây có chức năng quang hợp, trao đổi khí và thoát hơi nước; hoa là cơ quan sinh sản của cây.

Bước 3. Xác định các dạng HĐTN trong 4 pha của chu trình trải nghiệm

- *Trải nghiệm cụ thể*: +Thăm quan vườn cây trong khuôn viên trường; + Quan sát và ghi chép về các loại thực vật có ở vườn trường; + Làm thực hành thí nghiệm về vai trò vận chuyển các chất của thân; +Làm thực hành thí nghiệm về vai trò thoát hơi nước của lá; + Thực hành quan sát video về sự nảy mầm của hạt.

- *Quan sát phản ánh*: Thảo luận nhóm để so sánh, nhận xét và thu thập thông tin về hình thái và chức năng các bộ phận của thực vật thông qua các HĐTN cụ thể trên.

- *Trừu tượng hóa khái niệm*: Lập và hoàn thiện sơ đồ tư duy khuyết hoặc điền vào bảng bảng hệ thống nội dung cấu tạo và chức năng của các bộ phận ở thực vật và phân loại đơn giản thực vật.

- *Trải nghiệm tích cực*: +Khảo sát về thực vật có ở vườn gia đình, hoặc một địa điểm điểm cụ thể ở địa phương; +Thực hành trồng và chăm sóc một số cây tiêu cảnh trong gia đình hoặc trong lớp học; +Thực hiện dự án “Ép hoa và lá cây”.

Bước 4. Xây dựng tiến trình các HĐTN trong chu trình trải nghiệm

Với các HĐTN đã xác định ở bước 3, GV tiến hành xây dựng cách thức tổ chức từng HĐ tương ứng với mục tiêu của mỗi pha trải nghiệm, phân nhóm HS thực hiện, mỗi nhóm 4-8 HS. Cụ thể tiến trình HĐ theo gợi ý bảng sau:

Bảng 2.2. Các HĐTN trong dạy học Bài “Các bộ phận của thực vật và chức năng của chúng”

Các pha	Thời gian	Địa điểm	Thực hiện hoạt động	Phương tiện
1. Trải nghiệm cụ thể				
2. Quan sát phản ánh				
3. Trừu tượng hóa khái niệm				
4. Trải nghiệm tích cực				

Trong giới hạn bài viết, chúng tôi minh họa tóm tắt tiến trình 4 pha của HĐT “Tổ chức nhóm thăm quan vườn cây trong khuôn viên trường và quan sát, ghi chép về các loại thực vật có ở vườn trường”.

(1) *Pha trải nghiệm cụ thể: thể hiện thành tổ (1), (2), (3) (4) của NLHT*

- GV rèn luyện cho HS tập nêu câu hỏi định hướng quan sát: Xung quanh chúng ta có rất nhiều cây khác nhau, hãy mô tả cụ thể sự khác nhau và giống nhau của các cây trồng mà em quan sát được?

- GV tổ chức các nhóm HS thực hiện hoạt động tham quan vườn cây trong khuôn viên trường, HS quan sát và tiếp xúc trực tiếp, ghi chép, liệt kê các loài thực vật chính có ở vườn trường, mô tả từng bộ phận của thực vật về màu sắc, hình dạng, kích thước,...

(2) *Pha quan sát phản ánh: thể hiện thành tổ (2), (3), (4) của NLHT*

GV tổ chức HS trao đổi, chia sẻ theo nhóm để:
+ Tìm hiểu được đặc điểm chung của thực vật; + Xác định được các bộ phận của thực vật; + Mô tả hình dáng, màu sắc và kích thước của các bộ phận; + *Nhận xét được những đặc điểm bên ngoài các bộ phận*; + So sánh và phân biệt được các loại thực vật thông qua các bộ phận.; +Xác định chức năng của các bộ phận thực vật.

(3) *Pha khái quát hóa khái niệm: thể hiện thành tổ (5) của NLHT*

GV tổ chức các nhóm HS hệ thống và khái quát nội dung chủ đề bằng bảng sau:

Bảng 2.3. Cấu tạo và chức năng của các bộ phận cơ thể thực vật

Bộ phận của thực vật	Hình thái và cấu tạo	Chức năng	Phân loại
Rễ			
Thân			
Lá			
Hoa			
Quả và hạt			

(4) *Pha trải nghiệm tích cực: thể hiện thành tổ (1), (2), (3), (4) (5) của NLHT*

GV định hướng, hướng dẫn các nhóm HS thực hiện các HĐTN ngoài giờ lên lớp: + Dự án “Ép hoa và lá cây”; + Thực hành trồng và chăm sóc một số cây tiểu cảnh trong gia đình, hoặc lớp học. Mục tiêu của các HĐTN này tiếp tục phát triển và nâng cao NLHT thông qua các nhiệm vụ thực tiễn. HS có cơ hội rèn luyện các thành tố của của NLHT với nhiệm vụ mới, phức tạp hơn, cần có sự phối hợp chặt chẽ để hoàn thành nhiệm vụ được giao.

Hình 2.1. Minh họa HĐTN của HS trong bài “Một số bộ phận của thực vật và chức năng của chúng”

Bước 5. Thiết kế tiêu chí và công cụ kiểm tra, đánh giá HS

Để đánh giá quá trình HS thực hiện các HĐTN, sản phẩm hoạt động của các nhóm HS (mô hình dự án, bài báo cáo), GV thiết kế các công cụ (rubric, thang đo, bảng kiểm...) nhằm tập trung đánh giá các biểu hiện ở 5 thành tố của NLHT.

3. Kết luận

Quy trình thiết kế HĐTN trong dạy học môn TN và XH lớp 3 theo logic chặt chẽ 5 bước và bám sát định hướng phát triển NLHT cho HS. Thông qua thực hiện quy trình sẽ đảm bảo cho HS tham gia các HĐTN theo chu trình 4 pha phù hợp, đáp ứng mục tiêu dạy học phát triển các năng lực và phẩm chất trong môn TN và XH hiện nay.

Tài liệu tham khảo

- [1]. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018), *Thông tư số 32/2018/TT-BGDĐT ngày 26/12/2018 về Chương trình Giáo dục phổ thông - Môn Tự nhiên và Xã hội*, Hà Nội.
- [2]. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018), *Thông tư số 32/2018/TT-BGDĐT ngày 26/12/2018 về Chương trình Giáo dục phổ thông – Chương trình Tổng thể*, Hà Nội.
- [3]. Kolb D.A., (1984), *Experiential Learning: experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- [4]. Nguyễn Thị Liên (CB) (2016), *Tổ chức hoạt động trải nghiệm sáng tạo - trong nhà trường phổ thông*, NXB Giáo dục Việt Nam, Hà Nội.